

**ДРУШТВЕНО - ЕКОНОМСКЕ ПРОМЈЕНЕ И
КВАЛИТЕТ ЖИВОТА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ
(БиХ)**

**SOCIAL - ECONOMICAL CHANGES AND THE
QUALITY OF LIFE IN REPUBLIC OF SRPSKA
(BOSNIA AND HERZEGOVINA)**

Драгана Вилић*

Резиме

Свака друштвена промјена нејасредно се одражава на квалитет живота људи и њихов животињи стандард. Рат у Републици Српској (БиХ) довео је до великих материјалних разарања, страдања и кретања становништва. Настали су значајни социо - економски поремећаји и промјене, који су се одразили на пад животињог стандарда. Уз сва ова дешавања, промјене у савременом свијету утичу и на дешавања код нас.

Кључне ријечи: *промјене, квалитет живота, животињи стандард, криза, сиромаштво, незапосленост, здравље становништва.*

Summary

A war in Republic of Srpska started soon thereafter, causing widespread destruction and loss of life. The war had significant consequences for the country. In addition to the material destruction and loss of life, there was considerable social disruption and a decline in standards of living. In parallel with the process of recovery from the war, the country has also been attempting to make the transition to a market economy.

Key words: *changes, quality of life, standards of living, crisis, poorness, unemployment, health of the population.*

* Мр Драгана Вилић, асистент, Економски факултет Бања Лука

Увод

Крајем 20. и почетком 21. вијека десиле су се бројне промјене у свијету – не само у политици, већ у свим сферама живота. Урушавањем социјализма капитализам је добио прилику да се несметано шири, а профит као једини циљ живота руши све пред собом; све уочљивије постају разлике између малобројних богатих и све већег броја људи који живе у оскудици; незапосленост, периодичне кризе, глобална материјална несигурност у вођењу живота, миграције, промјене у интимно-породичним односима, ратови, епидемије и неодговорно понашање човјека. Свијет се драматично мијења. Обликују га савремена наука и техника и сваким даном смо суочени са опасностима које су им својствене. Њемачки социолог Улрих Бек пореди живот у савременом свијету са животом на вулкану и сматра да у таквој стварности савремени човјек мора бити спреман на преузимање ризика и брзе промјене, те да мора научити да самостално доноси одлуке битне за његов живот. живимо у свијету у коме влада сила, у коме богати и моћни, како каже Ноам Чомски¹, раде углавном оно што им одговара. Стављајући рентабилност, интересе и предмете изнад осјећајности и смисла, неконтролисани економски раст је довео до дехуманизације. Друштво у коме живимо посвећено је стицању имовине и остваривању профита. Материјални напредак и стицање профита постали су главна мјера вриједности живљења. У посједовању човјек налази своје потврђивање и признање. Идеал модерног човјека би се могао свести на: имати а не бити, како је то примијетио Ерих Фром. Процес глобализације, који уз све предности које се не могу негирати, сваким даном показује и своју негативну страну, видљиву превасходно у растућој биједи; незапосленост и пратеће сиромаштво претходници су свих размирица – вјерске искључивости, националистичких предрасуда и бруталних терористичких напада. Ова кретања у савременом свијету утичу и на дешавања код нас. Међутим, Република Српска (БиХ) се још суочава и са проблемима који су проузроковани ратним збивањима почетком деведесетих година прошлог вијека. Рат је проузроковао велика материјална разарања, као и велико страдање становништва. Ово је довело до значајних социјалних поремећаја и пада животног стандарда, промјене нивоа благостања. Уз сва ова дешавања, одвијала се и економска транзиција у правцу тржишне економије. Изразито је наглашен проблем незапослености са високом стопом, која је резултат не само транзиционих процеса и приватизације, него и других специфичних фактора. У свим областима друштва започете су реформе. Образовање је

¹ Интервју Николе живковића са Ноамом Чомским, водећим свјетским критичким интелектуалцем, објављен под насловом “Јавност контролишу Хитлерови ђаци”, Недељне информативне новине (НИН), Београд, 31/03/05, стр. 23.

основа напретка једне заједнице, па је реформа у овој области од великог значаја. Образовни систем треба прилагодити потребама тржишта. Како се у скорој будућности могу превазићи ови проблеми? Која су могућа рјешења? Само су нека од питања и проблема који су овдје разматрани.

Криза и друштвено - економске промјене

Сваки напредак, криза, друштвена стагнација, пропадање или било каква друштвена промјена непосредно се одражавају на квалитет живота људи и њихов животни стандард (материјални, радни и друштвени животни услови, као и могућност задовољавања потреба, слободног кретања и слободне размјене људи и добара)². Криза се може посматрати из различитих аспеката. Економисти, социолози, психолози, културолози, аксиолози имају различито тумачење кризе и различито схватање њене улоге: како за појединца, тако и за колектив. Ово је оправдано, јер свака криза нема једнако значење нити оставља истозначне посљедице, свака има различите облике и димензије властитог испољавања. За социолога појам кризе је интересантан за разматрање са становишта њене социјалне улоге у друштвеним промјенама, њеног мјеста у друштвено - историјском кретању друштва, односно они је изучавају из угла функционисања друштва у цјелини или његових дијелова. Криза која одражава стање у коме је друштво тренутно или дужи временски период онемогућено да оствари своје битне функције обухвата социолошки појам кризе. Ово изучавање може бити интересантно и за економију, али она појам кризе третира са становишта кризе која се испољава у промјени начина и обима производње, и свега што из тих промјена произилази. Битно је сагледати све димензије кризе, јер је и квалитет живота човјека у друштвеним промјенама одређен бројним чиниоцима и, такође, има различите димензије. Социолошко одређење квалитета живота изражава заједнички именоватељ социјалног, економског, технолошког, еколошког, аксиолошког приступа овом сложеном појму. Економски стандард друштвених група, квалитет задовољавања здравствених, културних и других потреба, степен развоја производних снага, могућност остваривања људских права и др. битно се одражавају на квалитет живота. Из овога постаје јасно да се економски и социолошки индикатори и методе мјерења животног стандарда разликују, али и једни и други полазе од заједничких показатеља (раст друштвеног производа по становнику, квантитет и квалитет исхране, становања, здравља, културне потребе, слободно вријеме и сл.). Индекс квалитета живота најчешће обједињава три индикатора: очекивано трајање живота, стопа дјечјег морталитета и стопа писмености, у једноставан непон-

² Видјети: Видановић, Иван, *Речник социјалног пага* <http://sr.wikipedia.org/sr-el/>

дерисани групни индекс, тако што се вриједности сваког показатеља трансформишу у аритметичку скалу (1 – 100) у оквиру које се, затим, поједине земље или друштвене групе, рангирају према оствареним перформансама.³

Незаобилазна у овом разматрању јесте анализа сиромаштва, а чији су индикатори у непосредној вези са индикаторима квалитета живота, јер је сиромаштво израз веома ниског квалитета живота. ширење сиромаштва на социо - економске групе непосредна је посљедица кризе једног друштва. Ово са собом повлачи многа негативна кретања у друштву. Криза у Републици Српској, изражена на свим нивоима, проузрокована је ратним дешавањима и посљедицама тих дешавања. Испољава се у паду производње, у вишку радне снаге, у великој стопи незапослености, у повећавању броју становника из урбаних и руралних подручја који се налазе у кругу сиромаштва, у великом броју цивилних и ратних инвалида, у дезинтегрисаним породицама, у одлагању заснивања нових бракова, у одласку младих из земље, у повећању стопе криминала, у поновном јављању неких болести. Све ово доводи до пада животног стандарда становника у РС у односу на пријератни период. Продубљивању кризе погодује процес транзиције, са низом покренутих реформи у правцу преласка са административног на тржишни начин привређивања. Рат на овим просторима додатно је погоршао социјалну ситуацију код нас, јер капацитети привреде у државном власништву тако су смањени да не могу да остваре просту репродукцију. Са друге стране, процес растуће међузависности између народа, региона и земаља, означен као процес глобализације, има неповољне ефекте и на овај регион. “Упоредо са развојем глобалног друштва развија се и 'глобално варварство' (криминал, тероризам, трговина недозвољеним средствима, опасним материјама и 'белим робљем', ратне претње и рат, експлоатација жена и деча, еколошки проблеми, јавни морал)”⁴.

Љубиша Митровић у разматрању кризе која је захватила Србију деведесетих година прошлог вијека, износи схватање да се више не може говорити о квалитету живота, већ о друштвеној дистрибуцији оскудице и биједи и о стратегији преживљавања.⁵ Ово се у потпуности може примити и на кризу код нас.

³ Упор. Бајец, Ј.: *Увод у компаративну анализу савремених привредних система*, Савремена администрација, Београд, 1989, стр.127.

⁴ Шијаковић, И.: *Социологија – Увод у разумевање (пост)модерног друштва*, Економски факултет, 2005, Бања Лука, 2005, стр. 49. (Више о посљедицама развоја глобалног друштва видјети у III поглављу “Друштво” - поднаслов “Глобално друштво” у овом уџбенику.)

⁵ Митровић, Љ.: *Савремено друштво – стратегије развоја и актери*, Институт за политичке студије, Београд, 1996, стр. 252.

Улога државе у постизању/очувању социјалног благостања

Економске неједнакости нису само присутне у нашем друштву, оне истрајавају у свим друштвеним системима. Ипак, оне су код нас изражене у великој мјери. Транзиција од централнопланиране до тржишне економије увелико је промијенила начин на који становништво и влада дјелују, као и изворе прихода различитих група становништва. Дешавања почетком деведесетих година двадесетог вијека довела су до уништења залиха продуктивног капитала и помјерања становништва великих размјера. Ово и дислоцирање мрежа друштвене сигурности и друштвеног капитала утицало је на животни стандард и осјетљивост становништва на даље економске потресе.⁶ Бројке становника који нису у могућности да задовоље своје основне потребе континуирано расту. Поштујући одредбе Закона о социјалној заштити, Центри за социјални рад евидентирали су око 300.000 лица у РС који се могу сматрати социјално угроженим.⁷ Држава би требало да има значајну улогу у рјешавању све више изражених друштвено - економских проблема и неједнакости, односно у обезбјеђивању социјалне сигурности. Социјална сигурност, у најширем смислу, значи стварање могућности појединцима да себи и својој породици могу обезбиједити услове који ће им пружити шансу да задовоље своје основне и изведене потребе. Ова врста сигурности подразумева и стабилност друштвених положаја, материјалних и културних услова живота, могућности продукције и репродукције живота, стварање услова за обављање радних и друштвених улога. Ово укључује спречавање ризика који воде погоршању или смањењу услова за живот и рад појединаца, породице, друштвених група и организације, као и примјену људских права. Такође, под појмом социјалне сигурности се подразумева обавеза друштва да сваком појединцу обезбиједи и гарантује физички интегритет и одговарајуће образовање, стварање услова за становање и запослење, као и права сигурности у случајевима губитка неке способности, а посебно способности за самостално привређивање⁸. Неки покушаји ублажавања постојећих неједнакости код нас показују се недовољно ефикасним. Бенефиције предвиђене за неке социјалне категорије нису трајно укључене у програме социјалне заштите и помоћи државе, јер ово претпоставља издвајање значајних средстава из ионако

⁶ Студија *Благостање у БиХ* настала као резултат истраживања које су 2001. године спровели: Државна агенција за статистику, Завод за статистику Републике Српске, Завод за статистику Федерације БиХ и Свјетска банка, стр. 1.

⁷ Програм очувања социјалне стабилности у процесу приватизације <http://www.vladars.net/It/zakoni/socijalnas.html>

⁸ Видјети: Видановић, Иван: *Речник социјалног прага*; <http://sr.wikipedia.org/sr-el/>

скромних буџетских прихода. Тако, социјална давања државе варирају, тј. држава није увијек у могућности да издвоји новчана средства намијењена лицима која се налазе у стању социјалне потребе, или то чини у недовољној мјери. И када су укључени у ове програме, они им не омогућају задовољење свих потреба нити им обезбјеђује неку већу економску и социјалну сигурност. Међутим, Влада РС настоји да приступи изради програма⁹ који третирају социјалне проблеме настале у процесу економских реформи, чији је битан дио својинска трансформација и који третирају социјално угрожену популацију, тј. категорије становника који из објективних разлога нису у могућности да се брину о себи. Постоје тенденције да се на регионалном нивоу оствари сарадња у области социјалне сигурности.¹⁰

Свака држава, која хоће да одржи цивилизацијски ниво, има обавезу да издваја дио својих материјалних средстава за задовољавање јавних потреба, тј. има обавезу да пружи помоћ својим грађанима и да их заштити. Тако, већина индустријализованих земаља и оних које се налазе у том процесу у свијету, покушавају да задрже карактеристике социјалне државе или државе благостања¹¹. У скандинавским земљама, на примјер, социјалне услуге су доступне свим грађанима.

Због свих поменутих дешавања у РС (БиХ) у протеклом периоду и оних којих су данас актуелни (рат, транзиција из једног у други начин привређивања, начин приватизације и започете, а не довршене реформе), не можемо очекивати да држава буде у стању да све проблеме ефикасно ријеши, али ублажавање посљедица ових дешавања и збрињавање најугроженијих грађана, јесте оно што јој се ставља у задатак. То не подразумијева само издвајање материјалних средстава за финансирање социјалних давања, него подразумијева низ мјера које треба предузети како

⁹ Више о програмима у чијој изради је учествовала Влада РС може се наћи на Интернет адреси: <http://www.vladars.net/It/zakoni/socijalnas.html>

¹⁰ У јануару 2006. године у Београду, државни секретари надлежни за систем социјалне сигурности из Македоније, Босне и Херцеговине, Албаније, Хрватске, Србије и Црне Горе, као и представници Савјета безбједности и Европске комисије, састали су се у циљу усаглашавања текста *Декларације о координацији социјалне сигурности на нивоу региона Западног Балкана*. Израда *Декларације* дио је програма “Подршка институцијама у систему социјалне заштите”, који је започет у овим земљама 2005. године. Програм има за циљ побољшање сарадње између земаља региона на пољу социјалне сигурности, побољшање квалитета здравственог осигурања, побољшање квалитета знања и вјештина у социјалном сектору и регионалну сарадњу у спровођењу реформи.

¹¹ *Социјална држава или држава благостања* – политички систем који пружа разне врсте социјалне помоћи својим грађанима путем субвенционисања или бесплатног пружања одређених услуга и добара. Социјална давања укључују олакшице у погледу здравствене заштите, пензија, становања, инвалидитета и незапослености. (Е. Гиденс, *Наведено гјело*, стр.719)

би се за дужи временски период обезбиједила социјална стабилност¹². Како је примијетио Ентони Гиденс, социјална помоћ државе не односи се само на материјалну подршку, већ свеукупно благостање популације. Социјална политика требало би да појача друштвену кохезију и да ње-гује независност и способност људи да помогну сами себи¹³.

Сиромаштво – друштвени и економски проблем

Сиромаштво је вишедимензионалан феномен. Најчешће значи оскудицу материјалних добара за нормално задовољавање основних потреба сваког појединца, као и породице или друштвене групе¹⁴. Под овим појмом се подразумевају и лоши стамбени услови, немогућност запошљавања, неадекватан приступ здравственим, образовним, комуналним услугама и социјалној заштити, неостваривање права на природна богатства и здраву животну средину.

Социолози и истраживачи користе два приступа сиромаштву: апсолутно и релативно сиромаштво. “Апсолутно сиромаштво се односи на помањкање основних средстава неопходних за одржање здравља и несметаног функционисања тела. Релативно сиромаштво мери се на основу јаза између услова живота неких група, с једне, и оних у којима живи већина популације, с друге стране.”¹⁵

У студији *Благостање у БиХ* каже се да је мјера материјалног благостања неопходна да би се измјерило сиромаштво и неједнакост. Ова мјера би требало да одговара, што је ближе могуће, начину на који особа доживљава свој животни стандард. Можемо размишљати о животном

¹² “Када се БиХ пореди са другим државама источне и југоисточне Европе, процес привредне транзиције почео је касније, уз инострану помоћ, односно притисак. И на овом економском нивоу, видљиво је да се у БиХ међусобно судара више култура. Стога и економска транзиција представља борбу етничких интереса. За политичку подршку процеса трансформације пледира се на увођење модерног, примјењивог система социјалне заштите. Међутим, та социјална заштита не треба да ублажи само индивидуално угрожена социјална подручја, већ да (...) стабилизује цјелокупну државу БиХ.” (Браун, Х. Шпирић, Н.: *Значај система социјалне заштите за трансформацију у Босни и Херцеговини: Наш план за Босну*, Acta Economica, бр. 5, Економски факултет, Бања Лука, 2005, стр. 67.)

¹³ Гиденс, Е.: *Социологија*, Економски факултет, Београд, 2005, стр. 341.

¹⁴ “Према критеријуму FAO (Организација УН за храну и пољопривреду) доња граница испод које се сматра да је човек гладан јесте ако уноси у организам дневно мање од 1900 килокалорија. По том критеријуму у 2001. години у свету је живело у сиромаштву (било гладно) више од 800 милиона људи. Према критеријума Светске банке (просечно 2200 килокалорија дневно) у свету данас има око 1,2 милијарде људи гладно. Критеријум сиромаштва (линија испод које почиње пуко сиромаштво) јесте два и мање долара дневно по члану домаћинства.” (Шијаковић, *Наведено дјело*, стр. 109)

¹⁵ Гиденс, Е.: *Социологија*, Економски факултет, Београд, 2005, стр. 317.

стандарду или материјалном благостању једне особе као дјеловању свих добара која та особа конзумира:

$$\text{БЛАГОСТАЊЕ} = U(C_1, C_2, C_3, C_4, C_5, \dots, C_N)$$

U – растућа цијена робе C_1 до C_N коју је у актуелном периоду конзумирала ова особа. Ова роба би требала садржавати све што је битно за благостање, укључујући ствари које се обично не подразумевају под “потрошачком робом” (здравље, образовање, одмор, друштвени контакти и способност да се учествује у политичком процесу). Због потешкоћа мјерења и вредновања, често се дешава да се пажња у анализи микроподатака концентрише само на материјално благостање уз коришћење информација о потрошњи или приходу домаћинства. Приход се често сматрао мјером којој се давала предност. Али, приход је, наводи се у студији, подложен дефектима и промјенљив, док потрошња може бити више усклађена од стране појединаца. У БиХ и другим транзиционим економијама, гдје људи имају нередовна примања због кашњења исплата зарађеног дохотка, приход је непостојан, али је потрошња усклађена. Због свих потешкоћа мјерења потпуног благостања, обично се користи новчанометријска мјера као што је потрошња или приход. Даје се предност коришћењу потрошње као мјере благостања над приходом.¹⁶ Економска теорија нам допушта да рангирамо нивое благостања а да не знамо функцију U (.) када: (I) Свако доноси одлуке које максимизирају њихово благостање; (II) свако има исте укусе (потребе); (III) свака роба се размјењује (тј. има цијену); (IV) свако се суочава са истом цијеном. Ниво благостања изведен из потрошње може бити представљен трошком (новчаном вриједношћу) потрошње потрошене робе у актуелном периоду.¹⁷

Мјерење благостања и сиромаштва омогућава да се идентификују одређене групе становништва којима је помоћ државе неопходна у рјешавању социо - економских проблема. Становници сврстани у одређене социјалне категорије - пензионери, цивилни и ратни војни инвалиди, незапослени, самохрани родитељи и други - немају довољно средстава за задовољавање основних животних потреба. Ово се односи само на оне потребе чије задовољавање обезбјеђује одржавање физички здраве јединке. Тако је егзистенција ових становника усмјерена на преживљавање. Становници који живе у лошим условима живота потиснути су на маргине друштва и скоро искључени из њега. Ово постаје логична последица стања у коме се налазе. Немање приступа тржишту рада, ограничене или скоро никакве могућности за школовање, додатно

¹⁶ Више о овоме видјети у поменутој студији *Благостање у БиХ (2001.)*, дио “Потрошња као мјера благостања”, стр. 3.

¹⁷ *Истио*, стр. 2.

отежавају положај људи потискујући их у животне услове испод егзистенцијалног минимума. У систему слободног тржишта, неизвјесност је неизбјежна последица. “Колективна судбина у индивидуализованим животним положајима, у којима нема класних односа, прво постаје лична судбина, појединачна судбина са још само статистички опаženим социјететом.”¹⁸

Иако се сиромаштво не може сматрати трајним стањем, прилике да из њега изиђу за већину људи сврстаних у категорију “сиромашни” изгледају веома мале. Егзистенција већег броја становника је на граници сиромаштва и социјалне помоћи. Све ово се одражава и на начин живота у културном погледу. У економски несигурној борби, нови начини живљења често не придају велики значај духовној култури. Ово доприноси развоју још једног вида сиромаштва – духовном сиромаштву. Друштвене тешкоће и проблеми непосредно се трансформишу у психичке диспозиције: у конфликте, у неурозе, у осјећаје кривице, у лична незадовољства и страхове.

Незапосленост – индивидуални и колективни проблем

Незапослености је један од централних друштвено – економских проблема. То је проблем са којим се суочавају и привреда и друштво. По дефиницији Међународне организације рада (ILO) незапосленим се сматра особа која тренутно не ради, али која активно тражи посао и у стању је да прихвати посао који јој буде понуђен.

Радам, односно запослењем човјек је одувијек остваривао приход за нормалан живот и за одржавање властите егзистенције, али и за егзистенцију осталих чланова друштва. Запослење је битан елемент друштвене сигурности, осјећања напретка и стручног идентитета. Незапосленост значи губитак (немање) прихода и најчешће доводи особу у стање социјалне потребе. Она (незапосленост) представља јасан показатељ неразвијености привреде, економије у цјелини, друштвених односа у једној земљи. Јавља се и као последица разних природних и друштвених криза (земљотреси, пошаве, ратови и сл.), а јављала се у земљама које су се налазиле на прелазу из једне у другу друштвено-економску формацију. Данас незапосленост није проблем само неразвијених земаља, она постаје озбиљан проблем и у развијеним земљама. Структурална незапосленост јавља се због промјена у структури привреде. Промјене се дешавају одумирањем старих грана дјелатности и појави нових (информатика, роботика, аутоматизација). Ово захтијева другачију структуру радне снаге. Долази и до нове организације, начина руковођења, расподјеле и

¹⁸ Бек, У. : *Ризично друштво – У сусрет новој модерни*, Филип Вишњић, Београд, 2001, стр. 154.

извршења радних задатака. Некада, она је погађала само најсиromaшније слојеве, људе са ниским степеном образовања. Данас то више није тако - образовање више не гарантује грађанима економску и социјалну сигурност. Ниједна професионална група не нуди заштиту од незапослености. “Референцијална јединица, коју погађа гром (незапослености и сиромаштва) није више група, класа, слој, него појединац на тржишту у његовим посебним околностима.”¹⁹ Међутим, положај незапослених лица није исти у неразвијеним и развијеним земљама. Развијене земље настоје да помогну незапосленима да преброде кризу у којој су се нашли. То чине тако што издвајају средства за њихово бесплатно здравствено осигурање, социјална примања и друге врсте помоћи за вријеме незапослености.

Промјена начина привређивања, својинска трансформација, смањење привредних капацитета, започете реформе, научне и технолошке новине и ратна разарања проузроковали су високу стопу незапослености у РС (БиХ). Према Закону о запошљавању “незапосленим лицем (...) сматра се лице са навршених петнаест година живота, које ни по ком основу није радно ангажовано, а које је пријављено на евиденцију незапослених лица коју води *Завод* и које активно тражи запослење.”²⁰ Највећи број људи је због приватизације, стечаја или ликвидације предузећа код нас остао без посла. Започете реформе у образовању, здравству и другим институцијама државне управе у наредном периоду проузроковаће повећање овога броја незапослених.

Улогу регулатора усклађивања понуде и потражње на тржишту рада Републике Српске има јавна служба за запошљавање – Завод за запошљавање РС, као и друге агенције које учествује у спровођењу мјера и политике запошљавања. Стопа незапослености која је међу највишим у Европи, скоро незнатна тражња на тржишту рада, уз истовремено не постојање стратегије и политике запошљавања на државном нивоу и економског амбијента за генерисање нових радних мјеста оставља мали простор дјеловања Служби за запошљавање Републике Српске.”²¹ Осим поменутих активности, ова Служба води евиденцију о броју незапослених лица.²²

¹⁹ Бек, У. : *Ризично друштво – У сусрет новој модерни*, Филип Вишњић, Београд, 2001, стр. 155.

²⁰ Члан 4. Закона о запошљавању, *Службени гласник РС* бр. 85/03 (У тексту Закона о запошљавању, ријеч “Завод” односи се на Завод за запошљавање Републике Српске.)

²¹ Томаш, Р. Пржуљ, Ж. Шијаковић, И. : *Незапослени – ресурс или социјални проблем?*, Економски факултет, Бања Лука, 2004. стр.129.

²² У Заводу за запошљавање РС евидентирано је око 147.749 лица која траже посао, а од око 230.000 запослених лица, већина њих се налази у тешком положају. Једна трећина

Да би се ријешили проблем незапослености, Завод је досада учествовао у изради бројних пројекта у сарадњи са Свјетском банком, Белгијском банкарском академијом, Одјелом за међународни развој Велике Британије (DIFID), AGEF – ом из Берлина и другим организацијама. То су: *Пројекат техничке помоћи социјалном сектору, структурално прилагођавање у области социјалног сектора, Програм за стручно образовање и обуку EU-VET*, пројекат *Израда стратегије изласка БиХ из сиромаштва* и други. Један од значајних пројеката који се још од 2004. године спроводи у организацији Фонда за развој и запошљавање РС, јесте *Пројекат подршке запошљавању старијих од 45 година и са стажом од 15 до 20 година*²³, а за чију реализацију је Свјетска банка обезбиједила средства. Циљ овога пројекта јесте да се обезбједе услови за социјално збрињавање. Бесповратна средства за рјешавање радног статуса до сада је добило 2.280 људи. Осим овог, постоје још неки пројекти подршке запошљавању у РС. Фокуси ових програма првенствено су усмјерени на смањење стопе незапослености, односно да се створе услови за отварање нових радних мјеста. Најуспјешнија мјера у рјешавању социо-економских проблема појединача и њихових породица јесте стабилно запошљавање.

Друштва са високим стопама незапослености неминовно успоравају сопствени напредак неискоришћавањем људских ресурса, социјалним издвајањима и повећањем броја становника који живе испод границе сиромаштва. Незапосленост је повезана са бројним проблемима. У друштвима гдје млади људи не могу да нађу посао, вишак времена и фрустрације због немања новца често их покрећу на вршење криминалних и других патолошких радњи. О сиромаштву, као једном од проблема са којим је незапосленост повезана, претходно је довољно речено. Образовање јесте основа напретка и развоја цјелокупне заједнице. Међутим, код нас образовни систем није још увијек прилагођен потребама тржишта рада, па као такав утиче на незапосленост. Реформе које су започете у образовном систему, треба да укључују што више аспеката савремених односа у економији и технологији. “Нарочито је важно да наш образовни систем по садржају, организацији и функционисању што прије постане компатибилан европским образовним системима и стандардима тржишта рада.”²⁴ Треба се успоставити веза између компанија и образовних институција. Није довољно извршити само модернизацију програмских садржаја, већ се образовање мора обликовати под утицајем

незапослених, тренутно у РС, старија је од 45 година.
(<http://www.vladars.net/It/zakoni/socijalnas.html>)

²³ Пројекат подршке запошљавању старијих од 45 година и са стажом од 15 до 20 година
<http://www.zzrs.org/>

²⁴ Томаш, Р., Пржуљ, Ж., Шијаковић, И. : *Незапослени – ресурс или социјални проблем?* , Економски факултет, Бања Лука, 2004. стр. 176.

економских принципа. У његовој организацији, структури и институцијама морају бити препознатљиви утицаји тржишта рада, али оно мора бити третирано и као процес стварања људских ресурса.²⁵ Република Српска мора веома озбиљно приступити реформи образовног система, како би млади људи послџе завршене школе могли своја стечена знања примијенити у пракси. Ако млади немају прилику да се запосле и да се укључе у друштвене токове, логично је да ће ту прилику потражити негдје другдје. “Потребно је изградити нову стратегију учења младих у свим сегментима друштва, која ће почивати на предностима које млади посједују, а које ће се се потврдити на тржишту рада.”²⁶ Одласком младих људи из земље нарушава се демографска структура, али успорава се њен економски и културни опоравак. Наравно, не може се занемарити чињеница да се незапосленост одражава и на стање здравља становништва. У послџератном периоду оно се јавља као један од битних узрока константног погоршавања здравственог стања становништва у БиХ. Дугорочна незапосленост може се сматрати чиниоцем који може утицати на здравље. У државама које немају развијен систем социјалне заштите, незапосленост доводи до сиромаштва, а ово најчешће до појаве болести проузроковане лошим условима живота. Али, и у добро развијеним системима социјалне заштите, код особа које немају запослење, јављају се неки психички поремећаји (психозе, неурозе), као и болести зависности (алкоголизам, наркоманија).

Друштвено – економске промјене и здравље становништва

Криза сама по себи установљава бројне разлике у дистрибуцији моћи, богатства и улога, а то има импликације на разлике у здрављу популације. Биолошки фактори (пол, старост, наслеђе) доприносе одређеним разликама у погледу здравља, али они не могу да објасне читав низ разлика. Здравствене неједнакости могу се довести у везу са ширим друштвено-економским обрасцима. Здравље становништва једног друштва условљено је и економским факторима - нивоом економског развитка друштва – дистрибуцијом дохотка и сиромаштвом. Међутим, не могу се занемарити ни културни утицаји на здравље – начин живота, понашања, исхране и културни обрасци. “Социолошки појам здравља укључује друштвене, културне стандарде. Тај појам укључује и параметре квалитета начина живота људи и валоризацију њихових способности за вршење улога у подели рада, друштвеној репродукцији и остваривању

²⁵ *Исџо*, стр. 174.

²⁶ *Исџо*, стр. 195.

циљева друштвеног развоја.”²⁷ Тако можемо рећи да су главне одреднице здравља у корелацији са условима у којима људи живе, начином живота и биолошким факторима. По дефиницији Свјетске здравствене организације (World Health Organization – WHO) “здравље није само одсуство болести већ и потпуно физичко, психичко и друштвено благостање”, а касније дефиниција је проширена да би укључила способност да се води “друштвено и економски продуктиван живот”.²⁸

Здравље зависи и од тога колико се посвећује пажње квалитету здравствене заштите, прихватању медицинских знања и новина у овој области и доступности истих свима. Немање могућности коришћења услуга из области здравствене заштите за људе са ниским примањима често је разлог повећане смртности. Ово се на посредан начин одражава и на стварање животних навика и унапређењу квалитета живота уопште. Раст медицинског знања и стручности допринио је побољшању јавног здравља. Прогрес остварен захваљујући науци и техници битно је утицао на квалитет живота и здравствену културу становништва, могућност спречавања болести и унапређењу здравствене заштите. Многе болести су скоро искоријењене, али брзе промјене у свијету у коме живимо доводе до негативних посљедица на наше здравље. Избор нездравог начина живота – недостатак физичких активности, нездрава исхрана, употреба наркотичких средстава и сл. – има за резултат појаву разних болести.

Дешавања крајем прошлог и почетком овога вијека код нас у економији и друштву утицала су на разарање квалитета живота, што свакако подразумијева и негативан утицај на здравље становништва.

Према *Устави Републике Српске*, право на здравље и здраву животну средину су основна људска права. Услови и начин остваривања тих права регулишу се законом. Министарство здравља и социјалне заштите РС врши послове који се односе на анализу и праћење здравствених потреба становништва, унапређење квалитета здравствене заштите, планирање и финансирање програма и пројеката у вези са реформом здравственог система и сл. Ово Министарство је 1999. године приступило изради *Стратегије развоја здравствене заштите*²⁹. Права на здравствену заштиту која су постојала прије рата нису се битније мијењала, а мреже и капацитети здравствених установа и здравствених радника су остали на приближно истом нивоу. Сматрало се да се на тадашњем нивоу бруто друштвеног производа по глави становника (600 USD) не може обезбиједити здравствена заштита утврђена постојећим законом и функциони-

²⁷ Митровић, Љ.: *Савремено друштво – стратегије развоја и актери*, Институт за политичке студије, Београд, 1996, стр. 249.

²⁸ Видановић, Иван, *Речник социјалног пага* <http://sr.wikipedia.org/sr-el/>

²⁹ Реформа финансирања здравства <http://www.vladars.net/It/min/mzsz.htm>

сање здравствене службе на постојећи начин, па је потребно извршити реформу здравственог система. Тежиште активности у процесу реформе јесте на оријентацији укупног здравственог система здравствене заштите на промоцију здравља и превенцију болести умјесто дотадашње оријентације на уклањање и смањивање посљедица.

Закључак

Друштво у коме живимо сваким даном се суочава са кризом на свим нивоима. Драматична дешавања и промјене код нас и у свијету, у великој мјери одражавају се на квалитет нашег живота. Рат који се дешавао у Републици Српској (БиХ) почетком деведесетих година прошлог вијека, проузроковао је велика помјерања и промјене у привреди и друштву (пад производње, вишкови радне снаге, незапосленост, одлазак младих људи из земље, пад natalитета, сиромаштво и сл.). Ова кретања довела су до стагнације друштва и утицала су на све аспекте нашег живота. Да би се превазишла постојећа криза у нашем друштву, мора се активно приступити мобилизацији његових снага на рјешавању многих проблема и покретању позитивних друштвених промјена. Многе започете реформе иду у том правцу. Младим људима, као друштвеном потенцијалу, мора се дати више шанси и запаженија улога у друштву, јер ће управо они морати до краја извести започете реформе. Сва наша настојања морају ићи у правцу улагања великих напора на стварању реалних изгледа за економски и културни напредак и развој.

Литература

1. Бајец, Ј.: *Увод у компаративну анализу савремених привредних система*, Савремена администрација, Београд, 1989.
2. Бек, У.: *Ризично друштво - У сусрет новој модерни*, Филип Вишњић, Београд, 2001.
3. Браун, Х. Шпирић, Н.: *Значај система социјалне заштите за трансформацију у Босни и Херцеговини: Наш план за Босну*, Часопис за економију Acta Economica, број 5/2006, Економски факултет, Бања Лука.
4. Фром, Е.: *Има ли или би ли?*, Народна књига Алфа, Београд, 1998.
5. Гиденс, Е.: *Социологија*, Економски факултет, Београд, 2005.
6. Митровић, Љ.: *Савремено друштво – стварије развоја и актери*, Институт за политичке студије, Београд, 1996.
7. Службени гласник РС број 85/03.

8. Студија *Блажосћање у БиХ*, Државна агенција за статистику, Завод за статистику РС, Завод за статистику ФБиХ и Свјетска банка, 2002.
9. Томаш, Р. Пржуљ, Ж. Шијаковић, И.: *Незайослени - ресурс или социјални проблем?*, Економски факултет, Бања Лука, 2004.
10. Шијаковић, И.: *Социологија - Увод у разумевање (пост)модерног друштва*, Економски факултет, Бања Лука, 2005.
11. Интервју Николе Живковића са Ноамом Чомским објављен под насловом *Јавности контролишу Хитлерови ћаци*, "Недељне информативне новине (НИН)", НИН д.о.о., Београд, 31/03/05.
12. Реформа финансирања здравства
<http://www.vladars.net/It/min/mzsz.html>
13. Пројекат подршке запошљавању старијих од 45 година и са стажом од 15 до 20 година <http://www.zzrs.org/>
14. Програм очувања стабилности у процесу транзиције
<http://www.vladars.net/It/zakon/socijalnas.html>
15. Видановић, Иван: Речник социјалног рада <http://www.wikipedia.org/sr-el/>